

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 18 (1995)

Δελτίον ΧΑΕ 18 (1995), Περίοδος Δ'

Παρατηρήσεις σε μια βυζαντινή κτιτορική επιγραφή από την Ήπειρο

Σταύρος ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/dchae.1155](https://doi.org/10.12681/dchae.1155)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ Σ. (1995). Παρατηρήσεις σε μια βυζαντινή κτιτορική επιγραφή από την Ήπειρο. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 18, 195–200. <https://doi.org/10.12681/dchae.1155>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Παρατηρήσεις σε μια βυζαντινή κτιτορική επιγραφή
από την Ήπειρο

Σταύρος ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 18 (1995), Περίοδος Δ' • Σελ. 195-200

ΑΘΗΝΑ 1995

Σταύρος Β. Μαμαλούκος

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΕ ΜΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΤΙΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ*

Εις μνήμην Ντούλας Μουρίκη

Αν και δεν είναι άγνωστες στη βιβλιογραφία οι δύο κτιτορικές επιγραφές του ναού του Αγίου Βαρνάβα κοντά στο χωριό Λούρος του νομού Πρεβέζης, δεν έχουν έως τώρα πλήρως δημοσιευθεί και σχολιασθεί. Αναφορά σε αυτές έχουν κάνει, με την ευκαιρία της παρουσιάσεως του ναού, ο τότε πρωτοσύγκελλος της Μητροπόλεως Πρεβέζης, αρχιμανδρίτης Φιλάρετος Βιτάλης, στη Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια¹ και πιο πρόσφατα ο Δημήτρης Κωνσταντίος στο Αρχαιολογικό Δελτίο². Ο Φιλάρετος Βιτάλης δημοσίευσε μεταγραφή, με αρκετές όμως παρανοήσεις, της παλαιότερης από τις επιγραφές, ενώ ο Δημήτρης Κωνσταντίος καλές φωτογραφίες και των δύο. Νέα, απαλλαγμένη από σφάλματα, ανάγνωση της παλαιότερης επιγραφής, που είχε παρουσιάσει το Μάιο του 1990 στο Διεθνές Συμπόσιο για το Δεσποτάτο της Ηπείρου ο Λ. Βρανούσης, δημοσιεύθηκε εντελώς πρόσφατα από τον Β. Κατσαρό³.

Ο ναός του Αγίου Βαρνάβα βρίσκεται σε απόσταση 3 χλμ. περίπου νοτιοανατολικά του χωριού Λούρος. Είναι κτισμένος σε κατάφυτη τοποθεσία, στην προσχωσιγενή πεδιάδα, που ο ομώνυμος με το χωριό ποταμός και οι παραπόταμοί του έχουν δημιουργήσει στη βορειοδυτική ακτή του Αμβρακικού κόλπου. Ο ναός αναφέρεται το 1884 ως μία από τις δύο εκκλησίες του Λούρου από τον Άρτη Σερραφείμ τον Βυζάντιο, στο «Δοκίμιον Ιστορικών» του⁴. Ο μητροπολίτης χαρακτηρίζει το ναό ως «πρό 40 ἐτών ἐπισκευασθεῖσαν ἀρχαίαν (ἐκκλησίαν) τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα».

Πρόκειται για έναν απλό τετρακλίονιο⁵ σταυροειδή εγγεγραμμένο ναό με απλές και αδιάθροτες όψεις και δίριχτη στέγη με αποτετμημένα αετώματα (Εικ. 1-3). Η βαριά αυτή στέγη καλύπτει ολόκληρο το κτίσμα, χωρίς να επιτρέπει να διαγράφεται εξωτερικά η θολοδομία του, εκτός από το χαμηλό τρούλο. Στα δυτικά

του ναού υπήρχε ξυλόστεγο πρόσκτισμα, κατεστραμμένο σήμερα (Εικ. 1). Αρχικά ο ναός είχε δύο θύρες, μία στο μέσον του δυτικού και μία στο δυτικό άκρο του νότιου τοίχου, η οποία ήταν και η κύρια είσοδος στο ναό. Δεξιά και αριστερά της θύρας αυτής, σε μικρό ύψος από το σημερινό έδαφος, είναι εντοιχισμένες δύο κτιτορικές επιγραφές (Εικ. 3). Από αυτές, εκείνη που βρίσκεται στα δεξιά του εισερχομένου (Εικ. 4) αναφέ-

* Η εργασία αυτή παρουσιάστηκε για πρώτη φορά υπό μορφήν ανακοινώσεως στο Δέκατο Τρίτο Συμπόσιο βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας και τέχνης, στις 23 Απριλίου 1993 (βλ. Πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, Αθήνα 1993, σ. 29).

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται και από τη θέση αυτή στον κ. Ν. Οικονομίδη, χωρίς τις πολύτιμες παρατηρήσεις του οποίου η πλήρης ερμηνεία του κειμένου της επιγραφής δεν θα ήταν δυνατή. Ευχαριστίες επίσης οφείλονται στον καθ. Χ. Μπούρα και στην καθ. Σ. Καλοπίση-Βέρτη για τις υποδείξεις τους. Τέλος, ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Δ. Κωνσταντίο, ο οποίος, κατά τη συζήτηση που έγινε μετά από την παρουσίαση της ανακοινώσεως, μου έκανε γνωστό το γεγονός αναφοράς στην επιγραφή από τον Λ. Βρανούση στο Διεθνές Συμπόσιο για το Δεσποτάτο της Ηπείρου, τα Πρακτικά του οποίου είχαν μόλις κυκλοφορήσει και τα οποία δεν είχα υπόψη μου.

1. ΘΗΕ 3, στ. 629, λήμμα *Βαρνάβα Αγίου, εκκλησίδιον* (Φ.Α.Β.).
2. Δ. Κωνσταντίος, 8η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, ΑΔ 39 (1984), Χρονικά, σ. 200, πίν. 90.

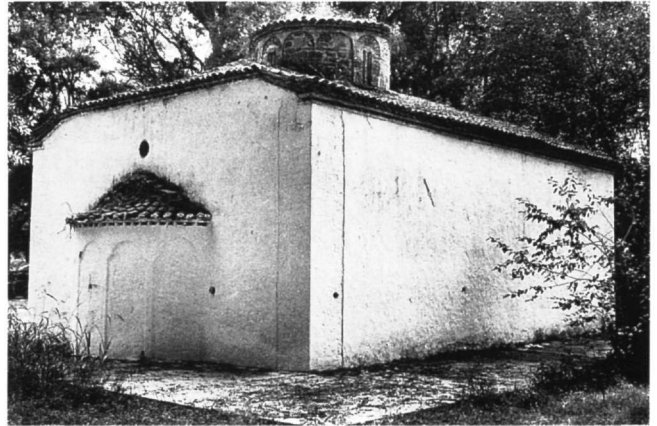
3. Β. Κατσαρός, Λόγια στοιχεία στην επιγραφική του «Δεσποτάτου». Λόγιοι και διανοούμενοι κατά τον 13ο αιώνα στην Ήπειρο με βάση τις έμμετρες επιγραφές του χώρου, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου. Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990 (χ.τ. και χρ.), σ. 527, σημ. 32.

4. Σερραφείμ Ξενοπούλου του Βυζαντίου, *Δοκίμιον Ιστορικών περί Ἄρτης καὶ Πρεβέζης*, ἐν Ἀθήναις 1884, Έκδοση Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου Άρτας «Σκουφάς», Άρτα 1986, σ. 234.

5. Από παραδρομή, προφανώς, ο Δ. Κωνσταντίος αναφέρει ότι ο ναός «είναι δικλόνιος τρουλλάιος» (βλ. Κωνσταντίος, ό.π., σ. 200).

Εικ. 1. Λούρος Πρεδέζης. Ναός Αγίου Βαρνάβα. Άποψη από τα νοτιοδυτικά.

Εικ. 2. Λούρος Πρεδέζης. Ναός Αγίου Βαρνάβα. Άποψη από τα βορειοανατολικά.

ρεται στην, προφανώς εκ δάθρων, ανοικοδόμηση του ναού το 1833. Το κείμενό της έχει ως εξής:

+ ANEKTICΘH ΔE NYNI O IEPOC OYTOC
 NAOC TOY AΓIOY KAI ENΔOΞOY AΠOCTOΛOY
 BAPNABA ΔIA CYNΔPOMHC TΩN
 KIP KΩNCTA Π(A)ΠAXPHTOY ΛOYPIΩTOY KE
 5 YIOY TOY ΔHMHTPIOY HΣ MNIMOCYNON AY-
 TΩN EN ETH AΩΛΓ Aπριλι ιθ

Τόσο η τοποθέτηση όσο και η σύνταξη του κειμένου της κτιτορικής επιγραφής του 1833 δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία ότι αυτή έχει γραφεί ως συνέχεια της άλλης, που βρίσκεται στα αριστερά του εισερχομένου (Εικ. 5-6). Η επιγραφή αυτή είναι χαραγμένη σε πλάκα από λευκό μάρμαρο, της οποίας το τμήμα που αφήνει ακάλυπτο το επίχρισμα του τοίχου έχει διαστάσεις περίπου 1,25x0,45 μ. Η λείανση του μαρμάρου είναι αρκετά καλή.

Η επιγραφή αναπτύσσεται σε έξι στίχους με διαφορετικά μήκη, που κυμαίνονται από 102 έως 112 εκ., εκτός από τον τελευταίο που έχει μήκος μόλις 48 εκ. Από αυτούς οι τέσσερις πρώτοι χωρίζονται μεταξύ τους με συνεχείς, οριζόντιες γραμμές. Δύο μικροί σταυροί ορίζουν την αρχή και το τέλος της επιγραφής. Τα στοιχεία έχουν ύψος 4-5,5 και πλάτος 2-3,5 εκ. Κάπως μεγαλύτερα είναι εκείνα του τελευταίου στίχου. Τα στοιχεία είναι εγχάρακτα, σαφώς διακεκριμένα μεταξύ τους και δεν έχουν χρησιμοποιηθεί συντομογραφίες. Η χάραξη είναι μάλλον αμελής. Σε νεότερη εποχή έχουν τονισθεί με μαύρο χρώμα, πράγμα που επιτείνει την εικόνα της προχειρότητας που παρουσιάζει η επιγραφή. Το κείμενό της έχει ως εξής:

+ΖΗΤΕΙC ΜΑΘΕΙΝ ΑΝΘΡΩΠΕ ΤΙC ΟΝΠΕΡ ΒΛΕΠΕΙC
 CΕΠΤΟΝ ΔΟΜΟΝ ΤΕΤΕΥΧΕΝ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΒΑΘΡΩΝ
 ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟC ΜΑΓΙCΤΡΟC Ο ΜΑΝΙΑΚΗC
 ΕΧΩΝ CΥΝΕΡΓΟΝ ΤΗΝ ΓΟΝΩΝ ΞΥΝΩΡΙΔΑ
 5 ΤΟΝ ΒΑΡΝΑΒΑΝ ΤΕ ΤΗC ΜΟΝΗC ΤΟΝ ΠΡΟCΤΑΤΗΝ
 ΕΤΟΥC ,ϚΧΝΖ +

Οι πέντε πρώτοι στίχοι της επιγραφής αποτελούν ένα συνεχές κείμενο. Πρόκειται για ένα μονόλογο που υποτίθεται ότι απευθύνει το ίδιο το κτίριο στον αναγνώστη: στους στίχους 1 και 2 τίθεται το ερώτημα ποιός είναι ο κτίτωρ του ναού και στους στίχους 3, 4 και 5 δίδεται η σχετική απάντηση. Ο έκτος στίχος, που περιλαμβάνει τη χρονολογία, δεν συνδέεται άμεσα με το κείμενο. Το κείμενο της επιγραφής είναι συντεταγμένο σε δωδεκασύλλαβους στίχους⁶, σε λόγιο ύφος, προφανώς από άνθρωπο με καλή μόρφωση. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στην επιγραφή δεν υπάρχει ούτε ένα ορθογραφικό λάθος, πράγμα πολύ σπάνιο για τη βυζαντινή εποχή ακόμη και σε επιγραφές με μεγάλες αξιώσεις. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το φτωχό από καλλιτεχνική άποψη αποτέλεσμα της χαράξεως της επιγραφής κάθε άλλο παρά ανταποκρίνεται στις υψηλές προθέσεις του κειμένου της⁷.

Στο κείμενο μπορεί κανείς να παρατηρήσει τα εξής: Στ. 1: + Ζητείς μαθεῖν, ἄνθρωπε: Ο τρόπος που τίθεται το ερώτημα είναι γνωστός και από άλλες βυζαντινές κτιτορικές επιγραφές, όπως –πρόχειρα– η επιγραφή του κιονίου του Νεοφύτου στο Σταυρό Αττικής του 1238⁸, η επιγραφή στη γέφυρα της Καρύταινας του 1439/40⁹, η κτιτορική επιγραφή μιας εκκλησίας επίσης στην Καρύταινα, του 15ου αιώνα¹⁰ κ.ά.

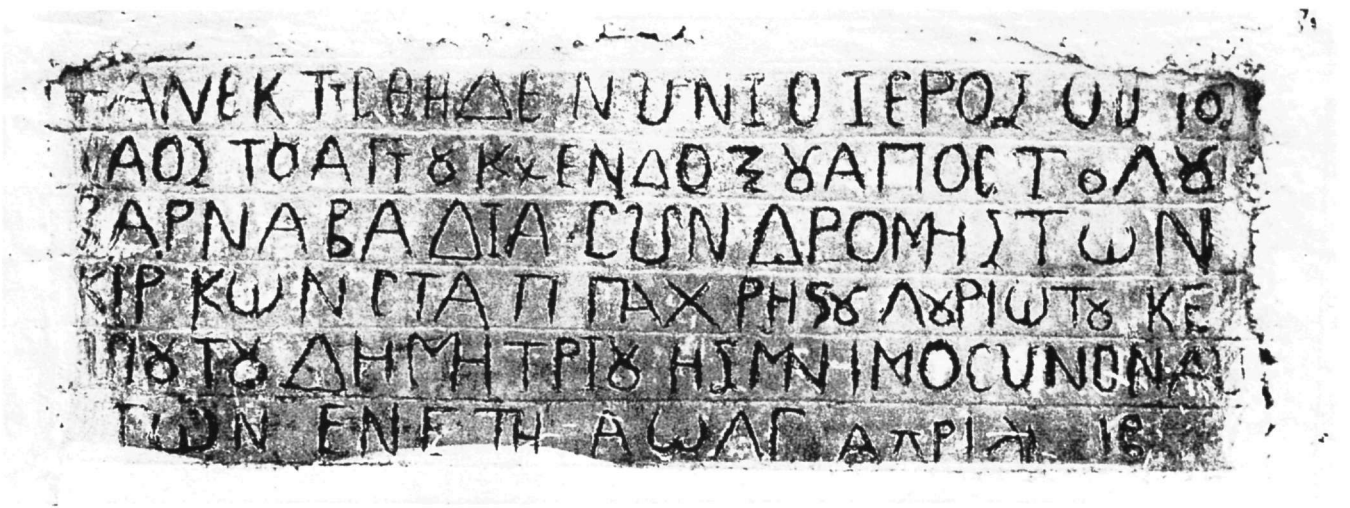
Εικ. 3. Λούρος Πρεβέζης. Ναός Αγίου Βαρνάβα. Αποψη από τα νότια.

7. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η αμελής χάραξη της επιγραφής, παρά τις υψηλές προθέσεις του κειμένου της, δεν εκπλήσσει καθώς, παράλληλα με εξαιρετικά καλοφτιαγμένες λίθινες βυζαντινές οικοδομικές επιγραφές με κείμενο σε λόγιο ύφος, όπως λ.χ. η σύγχρονη με εκείνη του Αγίου Βαρνάβα κτιτορική επιγραφή του ναού της Αγίας Μονής Ναυπλίας (Γ. Χώρας, 'Η «Άγία Μονή» Ἀρείας, ἐν Ἀθήναις 1975, εικ. σ. 51), υπάρχουν πολυάριθμες άλλες που, παρά τις προθέσεις του κειμένου τους, παρουσιάζουν φτωχό καλλιτεχνικό αποτέλεσμα (βλ. πρόχειρα Sophia Kalopissi-Verti, Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits in Thirteenth-Century Churches of Greece, TIB V, Wien 1992, εικ. 1, 6, 17, 18, 19).

8. Ζητεῖς μαθηῖν, ὁδίτα, τόν/δε τὸν τρόπον... (Α. Ὁρλάνδος, ΕΜΜΕ, Γ', σ. 171).

9. Νέον δομήτορα γεφύρας ὦ ξένε, Ραοὺλ γίνωσκε / Μανουήλ τὸν Μελίκην... (Denis Feissel - Anne Philippides-Braat, Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance. III:

Εικ. 4. Λούρος Πρεβέζης. Ναός Αγίου Βαρνάβα. Η κτιτορική επιγραφή του 1833.

Στ. 2: δόμον: Ο ναός αναφέρεται ως (σεπτὸς) δόμος, όπως και σε πολλές άλλες επιγραφές, όπως στην κτιτορική επιγραφή του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης του 630¹¹, σε μία επιτύμβια επιγραφή από το Τσάγεζι¹² και στις κτιτορικές επιγραφές της μονής Βιτουμά του 1161¹³, της Κάτω Παναγιάς Ἄρτας των μέσων του 13ου αιώνα¹⁴, της Πορτα-Παναγιάς του 1283, που αντιγράφει την προηγούμενη¹⁵, του παρεκκλησίου του Αγίου Ευθυμίου Θεσσαλονίκης του 1302/3¹⁶ κ.ά.

Στ. 2: ...ἐξ αὐτῶν δάθρων: Πρόκειται επίσης για πολύ

Inscriptions du Peloponnèse (à l'exception de Mistra), TM 9 (1985), σ. 351-352.

10. Ὁρᾶς τρανός, ἄνθρωπε, δλέψον κ(αι) εἶδε / ἤχημα λαμπρό(ν) τῆς [π]ανανόμον κόρης... (ό.π., 353-354).

11. +Κτίστας θεωρεῖς τοῦ πανενδόξου δόμον... (Jean-Michel Spieser, Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance. I: Les inscriptions de Thessalonique, TM 5 (1973), σ. 155).

12. +Δομήτορα θῆου δόμον πεφηνό[τα]... (Anna Avramea - Denis Feissel, Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance. IV: Inscriptions de Thessalie (à l'exception des Météores), TM 10 (1987), σ. 369-370).

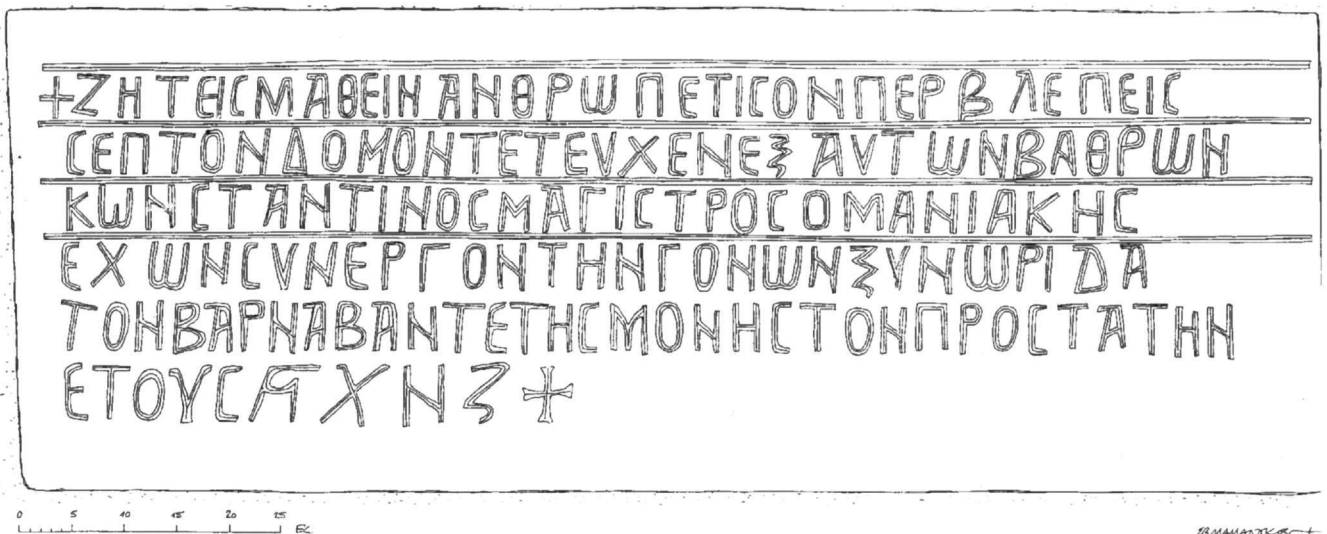
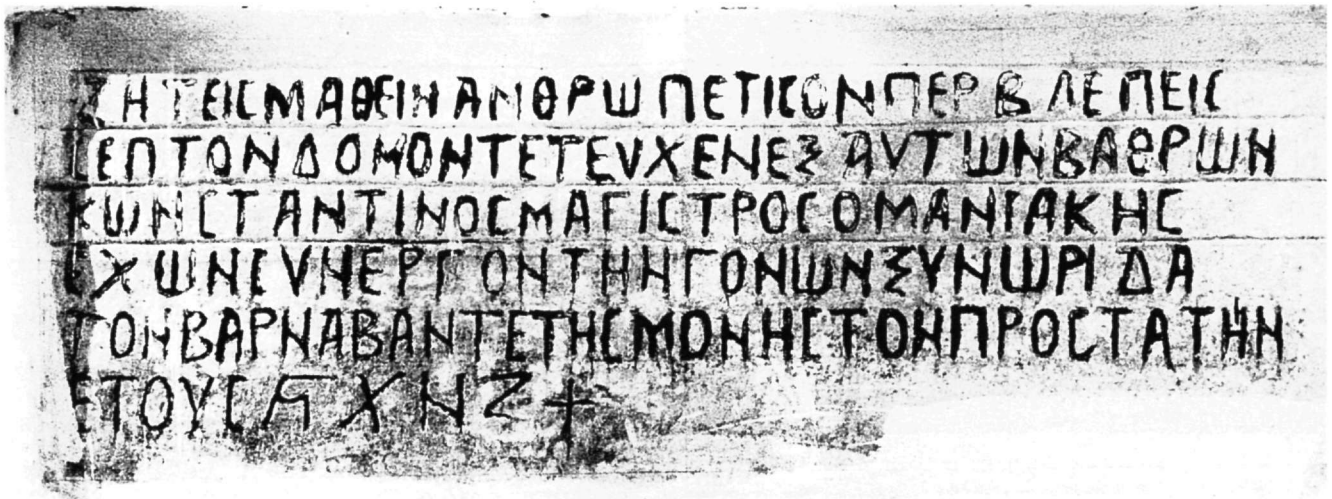
13. Ὁ.π., σ. 372-374.

14. + Ἐκ δάθρων [σ]ῶν Πάναγνε ἰστώμεν δόμον (Γ. Βελήνης, Σχόλια και παρατηρήσεις σε πολύστιχες πλίνθινες επιγραφές, Τιμητικός τόμος στον Ν. Β. Δρανδάκη (υπό εκτύπωση), και Kalopissi-Verti, ό.π., σ. 50-51).

15. Kalopissi-Verti, ό.π., σ. 59-60.

16. Ἀνανεοῦσιν τόνδε τὸν θεῖον δόμον / Εὐθυμίου θαυμαστοῦ... (Spieser, ό.π. (υποσημ. 11), σ. 167-168).

6. Σχετικά με το βυζαντινό δωδεκασύλλαβο στίχο βλ. P. Maas, Der byzantinische Zwölfsilber, BZ 12 (1903), σ. 278-328, και Ἄθ. Κομίνης, Τὸ βυζαντινὸν ἱερόν ἐπίγραμμα καὶ οἱ ἐπιγραμματοποιοί, Ἐν Ἀθήναις 1966.

Εικ. 5-6. Λούρος Προδέξης. Ναός Αγίου Βαρνάβα. Η κτιτορική επιγραφή του 1148/9.

συνηθισμένη σε κτιτορικές επιγραφές έκφραση, που αναφέρεται συνήθως, αλλά όχι πάντοτε, στην εκ θεμελίων ανοικοδόμηση ενός κτιρίου.

Στ. 3: *Κωνσταντίνος Μάγιστρος ὁ Μανιάκης*: Πρόκειται για το όνομα, το επώνυμο και τον τίτλο του κτίτορα του ναού. Η ύπαρξη σαφούς επωνύμου δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για το ότι η λέξη «Μάγιστρος» αναφέρεται στον τίτλο του κτίτορα και δεν είναι το επώνυμό του, όπως, ίσως, θα μπορούσε να υποτεθεί. Η σειρά, εξάλλου, της αναγραφής του ονοματεπωνύμου και του τίτλου – πρώτα το κύριο όνομα, μετά ο τίτλος και τέλος το επώνυμο – συναντάται και σε άλλες επι-

γραφές, όπως στην επιγραφή που συνοδεύει την παράσταση του κτίτορα στον ανατολικό τοίχο του ναού της Παναγίας Κρίνας στη Χίο, των τελευταίων ετών του 12ου αιώνα¹⁷.

Ο μάγιστρος Κωνσταντίνος Μανιάκης είναι άγνωστος από άλλες πηγές. Δεν είναι γνωστό αν και πώς συνδέεται με το γνωστό στρατηγό και στασιαστή του Πουαίωνα Γεώργιο Μανιάκη¹⁸ και με τον αναφερόμενο στο Κατάστιχο των Θηβών ομώνυμό του πρωτοσπαθάριο¹⁹. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τίτλος του Κωνσταντίνου Μανιάκη, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τα έως τώρα γνωστά το, παλαιότερα σημαντικό, αξίωμα του μαγί-

στρου φαίνεται ότι εξαφανίστηκε βαθμηδόν μετά τα μέσα του 12ου αιώνα²⁰.

Στ. 4: *γόνων ξυνωρίδα*: Αναφερόμενος στα παιδιά του κτίτορος ο συντάκτης της επιγραφής χρησιμοποιεί τον όρο *ξυνωρίς*, που συναντάται σε εκκλησιαστικά κείμενα ως συνώνυμο της λέξεως *ζεύγους*²¹.

Στ. 5: *Βαρνάβαν τε τῆς μονῆς τὸν προστάτην*: Ως «προστάτης της μονής» χαρακτηρίζεται πιθανότατα ο ηγούμενος της μονής, ο οποίος λεγόταν Βαρνάβας. Ο όρος *προστασία* με την έννοια της ηγουμένης είναι γνωστός κυρίως από τα έγγραφα²².

Στ. 6: *ἔτους , ϚΧΝΖ*: Η ινδικτιών και η ημερομηνία δεν σημειώνονται. Η χρονολογία 6657 από κτίσεως κόσμου αντιστοιχεί στην περίοδο από το Σεπτέμβριο του 1148 έως τον Αύγουστο του 1149 από Χριστού²³.

Από το κείμενο της επιγραφής, σε συνδυασμό με τα περιορισμένα στοιχεία που είναι γνωστά για τη νεότερη ιστορία του ναού του Αγίου Βαρνάβα, προκύπτουν τα εξής:

Το 1148/9 ο άγνωστος από αλλού μάγιστρος Κωνσταντίνος Μανιάκης οικοδόμησε εκ θεμελίων ή ανοικοδόμησε ένα ναό σε κάποιο μοναστήρι, με τη συνδρομή των δύο παιδιών του, των οποίων τα ονόματα δεν παραδίδονται, και του ηγουμένου της μονής Βαρνάβα. Στην επιγραφή δεν γίνεται μνεία της αφιερώσεως του ναού ούτε αν πρόκειται για το καθολικό ή κάποιο παρεκκλήσιο της μονής, η οποία πιθανότατα προϋπήρχε, αφού αναφέρεται ο ηγούμενός της.

Όπως φαίνεται από τη νεότερη κτιτορική επιγραφή, του 1833, που αναφέρεται ρητά σε ανοικοδόμηση, ο ναός αυτός του 12ου αιώνα βρισκόταν στη θέση του σημερινού. Ο χρόνος και η αιτία της καταστροφής του είναι άγνωστα. Πιθανότατα αυτή είχε γίνει πολλά χρόνια πριν από το 1833, αφού η αφιέρωση του παλαιού ναού είχε λησμονηθεί και, προφανώς από παρανόηση του κειμένου της κτιτορικής επιγραφής του 1148/9, ο νέος ναός αφιερώθηκε στον άγιο Βαρνάβα. Η υπόθεση ενισχύεται από την τοπική παράδοση, που αναφέρει ότι τα ξεχασμένα ερείπια του παλαιού ναού ανακαλύφθηκαν τυχαία χάρη σε μια δαμάλα που άνοιξε δρόμο μέσα στο πυκνό δάσος όπου αυτά βρισκόνταν²⁴.

Είναι πολύ πιθανό λείψανα του ναού του 12ου αιώνα να σώζονται κάτω από την παχιά επίχωση που καλύπτει την περιοχή, πράγμα που μπορεί να επιβεβαιωθεί με μια ανασκαφή. Ως τότε τίποτα δεν μπορεί να λεχθεί για την αρχιτεκτονική του χαμένου αυτού βυζαντινού μνημείου²⁵. Επρόκειτο άραγε για ένα ναό με υψηλές καλλιτεχνικές προθέσεις ή οι δυνατότητες του κτίτορα σε συνδυασμό και με τα δεδομένα της περιοχής στάθηκαν ανεπαρκείς για τη δημιουργία ενός μνημείου καλλιτεχνικά αντάξιου της κτιτορικής επιγραφής του; Η όποια αποκάλυψη της αρχαιολογικής σκαπάνης θα συμβάλει αναμφίβολα στην προσπάθεια για τη διερεύνηση της φυσιογνωμίας της αρχιτεκτονικής στην περιοχή αυτή της Ηπείρου κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο.

Αθήνα, Απρίλιος 1993

17. *Δέ(η)σις τοῦ δού(λου) τοῦ Θε(ο)ῦ / Ἐὐσταθίου σεβ[α]στοῦ τοῦ Κοδράτου / καὶ κτίτορος* (Ch. Pennas, Some Aristocratic Founders; The Foundation of Panaghia Krena on Chios, Women and Byzantine Monasticism, Proceedings of the Athens Symposium, 1988, σ. 61).

18. Για τον Γεώργιο Μανιάκη βλ. The Oxford Dictionary of Byzantium, 2, σ. 1285.

19. Ό.π.

20. Ό.π., σ. 1267· βλ. και R. Guillaud, Etudes sur l'histoire administrative de l'empire byzantin, L'ordre (τάξις) des Maîtres (τῶν Μαγιστρῶν), ΕΕΒΣ ΛΘ'-Μ' (1972-73), σ. 25.

21. Σε απόστιχο λ.χ. του εσπερινού της εορτής των εξ Ασίας αγίων Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού (1η Νοεμβρίου) οι άγιοι χαρακτηρίζονται ...*δυνάς ἱερά, φωταγωγῆς ξυνωρίς, πεφωτισμένον θεῖον ζεύγος...* (Μηνιαῖον Νοεμβρίου, εκδόσεις Φως, 1971, σ. 3).

22. Πρόχειρα βλ. P. Lemerle - A. Guillou - N. Svoronos - D. Parachryssanthou, Actes de Lavra, 1, Paris 1970, σ. 42.

23. Πιθανώς εξαιτίας της κάπως αμελούς χαράξεώς του και του χρωματισμού του το πρώτο στοιχείο της χρονολογίας διαβάστηκε ως *A* τόσο από τον Φιλάρετο Βιτάλη όσο και από τον Δ. Κωνσταντίο. Έτσι, ως χρονολογία της επιγραφής θεωρήθηκε το 1657. Σωστά διάβασε τη χρονολογία ο Α. Βρανούσης.

24. Οι σχετικές πληροφορίες οφείλονται στον κ. Ιωάννη Κουτσοχρήστο, μέλος του εκκλησιαστικού συμβουλίου Λούρου.

25. Ορισμένα, μέτριας τέχνης, μεσοβυζαντινά γλυπτά είναι εντοχισμένα σε δεύτερη χρήση στο νεότερο ναό.

Stavros B. Mamaloukos

OBSERVATIONS ON A BYZANTINE KTITORIC INSCRIPTION FROM EPIRUS

The church of St Barnabas is situated at a short distance to the east of the village of Louros in the region of Preveza. Two inscriptions are found on the wall on either side of the south door of the church. The inscriptions have been mentioned several times by scholars but not properly published yet. The inscription to the right of the door refers to the building of the present church, in 1833. The text of the other inscription is as follows:

+ΖΗΤΕΙΣ ΜΑΘΕΙΝ ΑΝΘΡΩΠΕ ΤΙΣ ΟΝ ΠΕΡ ΒΛΕΠΕΙΣ
ΣΕΙΤΟΝ ΔΟΜΟΝ ΤΕΤΕΥΧΕΝ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΒΑΘΡΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΓΙΣΤΡΟΣ Ο ΜΑΝΙΑΚΗΣ
ΕΧΩΝ ΣΥΝΕΡΓΟΝ ΤΗΝ ΓΟΝΩΝ ΣΥΝΩΡΙΔΑ
5 ΤΟΝ ΒΑΡΝΑΒΑΝ ΤΕ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΝ ΠΡΟΚΤΑΤΗΝ
ΕΤΟΥΣ 'ϜΧΝΖ' +

The inscription is carved on a slab of white marble which measures about 1.23x0.45 m. The letters have been engraved somewhat carelessly. They have recently

been coloured in black. The text has six verses, the first four of which are divided by horizontal lines. In the sixth verse there is the date: 6657 Anno Mundi, that is 1149 AD. The first letter of the date has been read as A instead of Ϝ by both Filaretos Vitalis and Dimitris Konstantios, probably because of its careless execution and its colouring. The text of the inscription is composed in scholarly style in five twelve-syllable verses.

From the text of the inscription it appears that in 1149 the, unknown from other sources, magister Constantine Maniakis assisted by his two children and the abbot founded a church in a certain, probably preexisting, monastery. This church was destroyed under unknown circumstances later. Probably this happened long before 1833, when the present church was built by two inhabitants of Louros. It seems that due to a misunderstanding of the text of the 1148/9 inscription, the church was then dedicated to St Barnabas. It is quite possible that remnants of the 12th century church still exist under the thick filling up of the area.